

## **Андалус фатҳи (• ۷)**

### **Абу Абдуллоҳ Шоший**

Андалус фатҳи” номли силсиланинг  
ушбу бўлими қуйидаги мавзуларни

ўз ичига олади: - Андалусда

Волийлик даври; - Самҳ ибн Молик  
ва Францияга Исломнинг ёйилиши;

- Балатуш-шуҳадо жанги.

<https://islamhouse.com/5567.3>

- [Андалус фатҳи қисм ۷](#)
  - [Волийлик даври](#)

- Самҳ ибн Молик Хавлоний даври (۱۰۰–۱۰۲ х.с.)
- Анбаса ибн Суҳайм даври (۱۰۳–۱۰۷ х.с.)
- Абдуррахмон Ғофикий даври (۱۱۳–۱۱۴ х.с.)
- Балатуш-шуҳада жанги

## Андалус фатҳи қисм ۷

### Волийлик даври

### Самҳ ибн Молик Хавлоний даври (۱۰۰–۱۰۲ х.с.)

Волийликлар даври Андалус фатҳининг бевосита давоми ҳисоблангани учун, унга янги ном бермаган ҳолда Андалус фатҳининг

давоми сифати келтиришни маъқул кўрдик. Бу бўлимда баъзи волийлар даврини зикр қилиб ўтамиз.

Улардан ўша даврдаги Умавийлар хилофати томонидан сайланган илк волий Самх ибн Молик Хавлоний бўлиб, у Андалуснинг тўртинчи волийси саналади[[1](#)]. У ۷۱۹ йил апрел (ҳижрий ۱۰۰ йил, рамазон) ойида халифа Умар ибн Абдулазиз раҳимаҳуллоҳ томонидан Андалус волийси этиб тайинланди[[۲](#)].

۷۱۶ йил март (ҳижрий ۹۷ йил, ражаб) ойида Андалуснинг дастлабки волийси Абдул-азиз ибн Мусо ўлдирилгандан кейин[[۳](#)], Андалус аҳли Айюб ибн Хубайб

Лахмийни волий этиб сайлади. У  
Мусо ибн Нусайрнинг  
сингилисининг ўғли эди. У бор-йўғи  
7 ой атрофида волийлик қилди[4].  
Ундан сўнг Африка волийси  
Муҳаммад ибн Язид томонидан 716  
йилнинг август (ҳижрий 97 йил,  
зулҳижжа) ойида Ал-Хур ибн  
Абдуррахмон Сақофий волий этиб  
тайинланди[5]. У уч йил волийлик  
қилди. Бу орада Умавийлар  
халифаси Сулаймон ибн  
Абдулмалик 717 йили сентябр  
(ҳижрий 98 йил, сафар) ойида  
оламдан ўтди ва унинг ўрнига Умар  
ибн Абдулазиз халифа бўлди[6].

Халифаи рошид Умар ибн Абдулазиз (61—101/680—720) икки ярим йил хилофат тепасида турди (99—101/717—720)[\[V\]](#). Бу қисқа давр ичида бутун Ислом олами гуллаб яшнади, юртда тинчлик, омонлик, тўкин-сочинлик ва адолат ҳукм сурди. Умар ибн Абдулазиз Андалусга Самх ибн Молик Хавлонийни волий этиб тайинлангани унинг ҳасанотларидан саналади. Ислом тарихида ўчмас из қолдирган раббоний йўлбош-чилар жумласидан Самх Хавлоний раҳимаҳул-лоҳдир. Самх Хавлоний Франциянинг жануби-ғарбий минтақаларини тўлиқ фатҳ қилиб,

сўнгра Септимания минтақасига асос солди. У ҳозирги кундаги Ницца Лазур соҳили минтақаларидир<sup>[^]</sup>. Бугунги кунда бу жойлар сайёҳлар зиёрат қиладиган гўзал бир макондир. Самҳ Хавлоний бир томондан минтақаларни фатҳ қилган бўлса, бошқа жиҳатдан одамларнинг қалбини ҳам очди.

Мусулмонлар Оллоҳ таолонинг: «Шунингдек, (яъни ҳақ йўлга ҳидоят қилгани-миз каби), сизларни бошқа одамлар устида гувоҳ бўлишингиз ва Пайғамбар сизларнинг устингизда гувоҳ бўлиши учун ўрта (адолат-ли) бир миллат қилдик»<sup>[9]</sup>.

«Ораларингиздан яхшиликка (Исломга) даъват қиладиган, ибодат-итоатга буюради-ган ва исён-гуноҳдан қайтарадиган бир жамоат бўлсин. Ана ўшалар нажот топгувчи-лардир»[۱۰].

«(Эй уммати Муҳаммад), одамлар учун чиқарилган миллатларнинг энг яхшиси бўл-дингиз. Зеро, сиз яхши амалларга буюрасиз, ёмон амаллардан қайтарасиз ва Оллоҳга иймон келтирасиз»[۱۱] каби оятларга ва пайғамбаримиз Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг: «Сизларнинг энг яхшингиз — Қуръ-онни ўрганган ва ўргатганингиздир»[۱۲], «Мендан

бир оятни бўлса ҳам етказинг»[\[۱۳\]](#), деб марҳамат қилган ҳадисларига амал қилароқ даъватда қоим ва бардавом бўлдилар. Умар ибн Абдулазиз ҳижрий ۱۰۰ йилда Шимолий Африка ва Андалус-га Исломга даъват, динни ва Қуръонни таълим бериш учун ўнта тобеин олимларни жўнатди.

Улар: Исмоил ибн Убайд Ансорий Тожи-руллоҳ (۱۰۷ ҳ.с. Ал-баҳрда вафот этган)[\[۱۴\]](#), Абу Абдулҳамид Исмоил ибн Убайд (۱۳۲ ҳ.с. Қайравон)[\[۱۵\]](#), Абу Сумома Бакр ибн Савода Жузомий (۱۲۸ ҳ.с.)[\[۱۶\]](#), у Андалусга борган уч кишининг бири бўлиб, ривоятларда



айтилишича, у Андалус денгизларидан бирида чўкиб шаҳид бўлган[[17](#)], Абу Саъид Жуъсул Ҳаъон ([110 х.с.](#))[[18](#)], Абу Наср Ҳиббон ибн Абу Жалаба Қураший ([120 х.с. Қайравон](#))[[19](#)], бу киши Андалусга борган уч кишининг биридир[[20](#)], Абу Масъуд Саъд ибн Масъуд Тужжий ([Қайравон](#))[[21](#)], Толқ ибн Жабон ([ёки ривоятларга кўра Жаънон](#)) Форисий[[22](#)], Абул Жаҳм Абдур-рахмон ибн Рофиъ Танухий ([113 х.с. Қайравон](#))[[23](#)], Абу Абдуррахмон Абдуллоҳ ибн Язид Ифриқий Ҳубулий ([100 х.с. Қайравон](#)) Андалус фатҳи иштирокчиларидан[[24](#)], Мавҳаб ибн

Ҳиббий Маъафирий (Қайравонда  
вафот этган)[[۲۵](#)].

Улардан учтаси зиммаларидаги  
буюк омонатни адо қилгани  
Андалусга равона бўлдилар.  
Қолганлари Африкада қолиб, дин  
таълимига бел боғладилар[[۲۶](#)].  
Андалусга халифа Умар ибн  
Абдулазиз томонидан юборилган уч  
тобеиндан ташқари, Мусо ибн  
Нусайр билан бирга ўнлаб  
тобеинлар бўлган ва улар Исломни  
нозил бўлганидек соф ҳолатида  
халққа етка-зишга муваффақ  
бўлдилар[[۲۷](#)].

Самҳ Хавлоний барча ишларини халифа Умар ибн Абдулазиз раҳимаҳуллоҳ билан бомаслаҳат олиб борарди. Самҳ Хавлоний халифанинг амри билан Андалусда адолатни қоим қилди, нафақат мусулмонлар, юртдаги яҳудий ва насронийлар ҳам хотиржам ўз ибодатларини қилиш, деҳқонлар мустақил экин экиб, ҳосил етиштириш имконига эга бўлдилар[۲۸].

Самҳ Хавлоний ۷۱۹ (۱۰۱ ҳижрий) йилда халифа Умар ибн Абдулазизнинг ташаббуси билан машҳур Қуртуба кўпригини бунёд қилди[۲۹]. Ушбу кўприк

Гвадалквивир дарёси устидан ўтган. Бу кўприк ۱۷ та равоқ (арка)дан ташкил топган бўлиб, ҳар бир равоқ ораси ۵۰ қарич ва ҳар бир равоқнинг эни ўз навбатида ۵۰ қаричдан, кўприкнинг эни эса ۳۰ қарич бўлиб, сув сатҳидан ۳۰ зироъ баланд қилиб қурилган эди[۳۰]. Яъни ҳар бир равоқнинг эни тақрибан ۱۷ метр (۱۱,۵), кўприкнинг эни ۷ метр (۶,۹), сув сатҳидан баландлиги ۱۵ метр, кўприкнинг узунлиги эса, ۴۰۰ метрга (۳۹۱) тенгдир[۳۱]. Бу кўприк муҳим аҳамиятга эга бўлиб, жанубий Андалусни Қуртуба ва Шимолий Африка билан боғлаб турарди[۳۲]. Бу кўприк ҳозирги

кунимизда ҳам ўз мавқеини сақлаб қолган ва Рим кўприги деб аталади. Бунга сабаб бу кўприк илк бор римликлар томонидан қурилган бўлиб, Самҳ Хавлоний даврида у тамоман бузилиб кетган эди.

Юқорида зикр қилганимиздек, у бу кўп-рикни бутунлай қайтадан бунёд қилди.

Самҳ Хавлоний Андалус ва Францияда то Раббисига шаҳид ўлароқ йўлиққунига қадар Ислом таълими ва даъватини йўлга қўйди. У ۷۲۱ йил ۹ июн (ҳижрий ۱۰۲ йил, арафа) куни Тулуз минтақасидаги жангда шаҳодат келтирди[۳۳].

## Анбаса ибн Сухайм даври (۱۰۳–۱۰۷ х.с.)

Самҳ Хавлоний жанг майдонида шаҳид бўлгандан сўнг, Андалус аҳли унинг ўрнига Абдуррахмон ибн Абдуллоҳ Ғофиқийни амир этиб сайлади. У ўзининг аскарӣ маҳорати билан мусулмон аскарни бирлаштирди. Сўнгра мусулмонлар қўшини ۷۲۱ йилнинг июн (۱۰۲ йил зулҳижжа) ойида Франциядаги амалиётларни бителиб, Андалусга қайтди. Бу Абдуррахмон Ғофиқийнинг биринчи волийлиги бўлиб, атиги икки ой давом этди. Бахтга қарши икки ойдан кейин Африка волийси Бишр ибн Сафвон

Калбий уни мансабидан четлатиб,  
 ўрнига Анбаса ибн Суҳаймни волий  
 қилди. Бу ۷۲۱ йилнинг август  
 (ҳижрий ۱۰۳ йилнинг сафар ойи)га  
 тўғри келган эди[۳۴]. Юқорида  
 Умар ибн Абдулазиз халифалиги  
 даврида Андалус Африкага эмас,  
 бевосита хилофатга бўйсунити  
 ҳақида зикр қилгандик. Лекин ундан  
 кейинги халифа Язид ибн  
 Абдулмалик (۷۲۰—۷۲۴ м.с.) бу  
 қарорни бекор қилиб, уни яна  
 Африканинг таркибига киритган  
 эди[۳۵].

Анбаса ибн Суҳайм Ислом тарихида  
 муҳим ўрни бўлган художўй,  
 тақводор, омилкор саркарда, моҳир

чавандоз, ҳақиқий риҷол ва зўр бошқарувчи эди. Унинг волийлик даври уч йил, яъни ۱۰۳—۱۰۷/۷۲۲—۷۲۵ йилгача давом этди[۳۶]. У Ислоннинг шавкати, қуввати юксалтирди. Янги-янги минтақаларга Ислонни, Ислон тамад-дунини, адолатни олиб кирди.

У ҳам Пиреней тоғи ортига юришларни давом эттириб, ۷۲۴ йилнинг бошлари (۱۰۵ ҳижрий ойнинг охирлари)да шимолга ғозий ўлароқ сафарга чиқди. Пиреней тоғидан ўтиб, Септимания минтақасига юриш қилди. Бу минтақа Тулуз мағлубиятидан кейин анча заифлашган ва кўп жойларини



қўлдан бой берган эди. У Каркасон шаҳрини бир муддат қамал қилиб, сўнгра сулҳ асосида фатҳ қилди. Сўнгра Ним шаҳрини ишғол қилди. Анбаса ибн Суҳайм шимолга юриб, Рона дарёсини кесиб ўтади ва Бургундия, Отён шаҳарларига ҳужум қилиб, уларни ўз амрига бўйсундиради. Сўнгра Франция пойтахти Париждан ۱۲۰ км узоқликда жойлашган Санс минтақасига ҳужум уюштирди. Бундан кўринадики, Анбаса раҳматуллоҳи алайҳи Франциянинг тақрибан ۷۰ фоизга яқин қисмини ишғол қилган, шунингдек, ўша минтақаларга Исломни олиб кирган

эди. Анбаса ибн Суҳайм жанубга томон қайтишида француз қўшини ҳамласига учради[[۳۷](#)] ва бир нечта жойидан жароҳат олди. У Андалусга қайтаркан, ўша жангдаги жароҳатлари таъсирида ۷۲۰ йили декабр (хижрий ۱۰۷ йил, шаъбон)да шаҳодат келтирди[[۳۸](#)]. Мусулмон аскар қаттиқ изтиробда Яриморолга қайтди.

Анбаса ибн Суҳаймдан сўнг вазият бир мунча ўзгарди, яъни ишлар орқага кетди. Ундан сўнг беш йил (яъни ۱۰۷—۱۱۲ ҳ.с./۷۲۰—۷۳۰ м.с.) ичида олтита волий алмашди. Бу орада Африка волийси Бишр оламдан ўтди, унинг ўрнига Убайда

ибн Абдуррахмон Суламий волий бўлди. У Андалусга дастлаб Усмон ибн Абу Насъа Хосамийни, кейин Ҳайсам ибн Убайд Килабий (ёки ривоятларга кўра Киноний)ни волий қилиб жўнатди.

Ҳайсам Килабий даврида мусулмонлар орасида миллатчилик авжига чиқиб, ихтилоф ва фитналар бошланди, араб билан барбар орасига шайтон оралади. Оллоҳ бу ўлкани мусулмон-ларга бўйсундиргандан буён ҳали бундай фитна юзага келмаган эди. Араблар билан барбарлар орасида можаро, жанжал ва курашлар содир бўлди[۳۹]. Сўнгра Оллоҳ таоло

мусулмонларга Ўзининг катта неъматини инъом қилиб, уларнинг сафларини бирлаштирадиган, ўртада пайдо бўлган низо ва гинакудуратларга чек қўйиб, аланга олган миллатчилик, ирқчилик отабини ўчирадиган, Исломдаги олтин қоидани — “мусулмонлар фақат тақво билангина бир-биридан фазилатли бўлишади”, деган олтин қоидани ҳаётга татбиқ қиладиган бир кишини чиқарди. Бу киши Абдуррахмон Ғофикий раҳимаҳуллоҳ эди.

**Абдуррахмон Ғофикий даври**  
**(۱۱۳–۱۱۴ х.с.)**

Унинг тўлиқ исми Абдуррахмон ибн Абдуллоҳ ибн Бишр ибн Сорим Ғофикий Аккий эди. У Ямандаги Ал-Акк қабиласининг тармоғи бўлган Ал-Ғофиқ қабиласидан эди. Куняси Абу Саъид бўлиб, тобеинлардан эди[[۴۰](#)]. У Ибн Умар разияллоҳу анҳумодан ҳадис ривоят қилган, Умар ибн Абдулазиз ва Абдуллоҳ ибн Иёз ундан ривоят қилишган[[۴۱](#)].

Тарихчи Ҳумайдий унинг Ибн Умар разияллоҳу анҳумодан ҳадис ривоят қилгани, ундан Умар ибн Абдулазиз ривоят қилганини, солиҳ бўлгани, гўзал тадбирли волий бўлиб, Румга бир неча бор ғазот қилгани ва

ғаниматларни адолат билан тақсим қилганини зикр қилади[[۴۲](#)].

Абдуррахмон Ғофикий қатъиятлилик сифати билан кўзга ташланиб турарди. Бу сифат ҳар бир бошлиққа таъбир жоиз бўлса, ҳаводек зарур бўлган сифатдир. Чунки зарур ўринда муносиб қарорни қабул қилиш табиблар тили билан айтганда, “**тўғри ташҳис ярим даво**” деганидек, муваффақиятли натижага олиб келади. У мусулмонлар сафларини бирлаштириб, Оллоҳга тақво қилишга чақирди, аскарӣ тайёргарликни ухувват ришталарини мустаҳкамлаган ҳолатда амалга оширди,

армиянинг қувватланишига олиб келадиган сабабларнинг барчасини лозим тутди.

У волийлик даврида кўпгина вилоятларга шахсан ўзи бориб, жойларда тартиб ўрнатди, насронийларга ҳам поймол қилинган ҳуқуқлари, канисалари, тортиб олинган ерларини қайтариб берди. Ўлкада янгидан адолат ҳукм сурди. Абдуррахмон Ғофикий қатъиятли омилкор саркарда бўлиши билан бирга гўзал хулқ соҳиби ҳам эди[[۴۳](#)]. Зеро, у башарият саййиди, такводор-лар имоми Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга йўлдош, ваҳий

нозил бўлишига гувоҳ бўлган  
саҳобийлар таълимини олган эди.  
Унинг барча олижаноблик  
сифатларини мусаффо исло-мий  
тарбия булоғидан насибадор  
бўлганига боғлаймиз.

Абдуррахмон Ғофикий пухта  
тайёргарлик кўргандан сўнг, ўзидан  
олдинги фотиҳлар йўлидан юриб,  
Франция ерларига лашкар тортди. У  
бошқалар қадам босмаган янги мин-  
тақаларни фатҳ қилди. Жумладан,  
Арль шаҳри-ни ишғол қилиб, Бордо  
шаҳрига юриш қилди, сўнгра  
Тулузни, кейин Тур шаҳрини фатҳ  
қилди.



## **Балатуш-шухада жанги**

Абдуррахмон Ғофикий юқоридаги зикри ўтган минтақаларни эгаллаб, уларни мусул-монлар ҳукмига бўйсундиргандан кейин Пуатье[[\[ 44 \]](#)] деган жойга келди. Бу минтақа Париж-дан 300 км. ғарбда, Қуртубадан 1000 км. Узоқ-ликда жойлашган шаҳардир. Ғофикий бу минтақада Ал-Балат деб номланган жойга ҳарбий лагер куриб, насронийларни қарши олиш учун ҳозирлик кўра бошлади. Балат сўзи — қаср, сарой деган маънони билдиради. Бу минтақада қадимий бир қаср бўлгани учун шундай деб

аталган, деб хабар беради доктор Сиржоний[[۴۵](#)].

Ўшанда мусулмон аскарнинг сони ۵۰ минг эди. Шунинг учун Франция ҳудудига кирган энг катта мусулмон аскар Ғофикийнинг аскарлари саналади[[۴۶](#)]. Бу минтақада юз берган жанг тарих саҳифаларига «Вақъатул-балат» (Балат жанги)[[۴۷](#)], «Ғозватул-балат» (Балат ғазоти)[[۴۸](#)], «Балат аш-шуҳадо» (Шаҳидлар қасри)[[۴۹](#)] номлари билан битилди.

Аччиқ ва фожиали кечган ҳодиса ۱۰ кун давом этиб, мусулмонларнинг аянчли мағлу-бияти билан якун

топди. Паҳлавон Абдуррахмон  
Ғофикий шаҳид бўлди. Бу жанг ۷۳۲  
йилнинг октябр–ноябр (хижрий ۱۱۴  
йил, рамазон) ойларида содир  
бўлди[۵۰]. Жанг майдони Тур  
шаҳри билан Пуатье шаҳри орасида,  
Париждан тахминан ۲۰۰ км.  
жанубда жойлашган минтақа-да  
содир бўлганди[۵۱]. Жанг содир  
бўлган жой аниқ зикр қилинмагани  
боис, ғарб адабиёт-ларида ҳам ё Тур  
шаҳрига[۵۲], ё Пуатье шаҳрига[۵۳],  
ёки бу икки шаҳар орасидаги  
маконга[۵۴] нисбат-ланган.

«Балат аш-шуҳадо» жанги ҳақида  
мусул-мон тарихшунослари  
батафсил маълумот берма-ганлар,

аммо ғарб адабиётлари ҳаддан зиёда тафсилотларни зикр қиладилар. Тадқиқотчи муаррих профессор Хусайн Муънис бу ҳодисани ўрганиб чиқиб, **шундай дейди:** «Бу жангнинг тафсилотлари келмаганини битта сабаб билан изоҳлаш мумкин: бу жангда мусулмонлар аччиқ мағлубиятга учраши натижасида ўша пайтдаги ровийлар уни зикр қилишни хуш кўрмаган, алал-оқибат аста-секин бу ҳодиса унутилиб, кейинги авлодларга фақат мусулмонларнинг ҳижрий ۱۱۴—۱۱۵ йилларда хунук мағлубиятга учрагани ҳақидаги хабаригина етиб келган»[\[۵۵\]](#).

Ислом тарих китобларида  
маълумотлар етарли бўлмагани  
боис, бу жанг ҳақидаги  
маълумотларнинг бари ғарблик  
тарихшунос ва таҳлилчиларнинг  
сўзларига бориб тақалади. Улар бу  
жангни ўзларининг буюк ғалабаси  
ва мусулмонларнинг аччиқ  
мағлубияти сифатида жуда  
муболаға ва тўқималар билан  
изоҳлашга киришганлар. Улар  
орасида бу жангни насро-  
нийларнинг жадал суръатла  
бостириб келаётган мусулмонлар  
қўлида фанога учрашдан қутулиш-  
лари, деб қараганлари ҳам бор.  
Шундай қилиб, жанг тафсилотлари

европача ривоятлардангина  
олинган.

Келинг, уларнинг баъзи  
тасарруфларига тўхталиб, сўнгра  
мусулмон олимларнинг бу  
маълумотлар юзасида айтган  
фикрларига назар солайлик. Ғарб  
адабиётлари жанг тафсилотлари  
ҳақида келтирган сабабларнинг  
баъзиларини муболағаларсиз  
бўлганлари ва мантиққа яқин-  
ларини, гарчи уни тасдиқлаш ёки  
инкор қилиш тўғри бўлмасада,  
келтириб ўтамиз. Улар нас-  
ронийларнинг ғолиб бўлиши ва  
мусулмон-ларнинг мағлубиятини  
қуйидаги сабабларга боғлайдилар:

١. Мусулмонлар қўлида ғаниматлар кўпайиб, уларга фитналаниб қолдилар. Яъни Абдуррахмон Гофикий босиб олган жойлардан тўплаган улкан ғаниматларни ўзи билан олган ва Балат минтақасига олиб келган эди. Жанг бошланиб, шиддатли тарзда ٩ кун давом этди, ҳатто мусулмонлар насронийлардан устунлик қила бошлади. Шунда насроний аскарлардан баъзилари мусулмонлар олиб келган ғаниматларга ҳамла қилди, буни кўрган мусулмонлар ғаниматлар сари орқага қайтди, Абдуррахмон Гофикий уларни жанг майдонига қайтаришга ҳаракат қилаётган бир

пайтда унга ўқ тегиб, жонсиз ҳолатда отдан йиқилди. Бундан ташқари, мусулмонлардан кўпи ўлдирилди.

۷. Мусулмон аскар орасидаги ихтилоф. Яъни ғаниматлар кўпайганидан-кўпайди ва бу ўз навбатида мусулмонлар ичида пароканда-ликка олиб келди. Араблар ғаниматларнинг кўпига биз эга бўлишимиз керак, чунки биз сиздан афзалроқмиз деса, барбарлар бу ўлка-ларни биз фатҳ қилдик, дедилар. Бу ҳодисанинг юз бергани маъруф ва муттафақун алайҳи, дейди доктор Сиржоний. [۵۶]



Ғарб адабиётларида келган бу сабабларга қўшимча қилиб, мусулмонларнинг адади кўп бўлганини ҳам қўшиш мумкин.

Ў. Мусулмон аскар ўша кунда ۰. мингга етган эди. Ҳолбуки, Андалус ўлкасида ҳали бунча катта мусулмон аскар жамланмаган эди. Улар сонининг кўплиги ғурурланиш ва ўзларини беҳожат санашларига олиб келган бўлиши мумкин. Натижада Ҳунайн куни такрорланди.

«Ҳунайн кунини (эсланглар)!  
Ўшанда сизларни кўп эканлигингиз мағрур қилиб қўйган эди, аммо у

(яъни, саноғингизнинг кўплиги)  
сизларни ҳеч нарсадан беҳожат қила  
олмади (қутқариб олмади) ва  
сизларга кенг ер торлик қилиб  
қолди, сўнг юз ўгирган ҳолингизда  
чекиндингиз!»[[۵۷](#)].

Шу кунгача ва бундан кейин ҳам  
мусулмонлар жангларда  
сонларининг кўплиги ва  
тайёргарликнинг зўрлиги сабаб  
нусратга эришмади ва  
эришмайдилар ҳам, балки улар  
Оллоҳга бўлган иймонларининг  
қуввати ва тақволари билан, гуноҳ  
ва маъсиятлардан узоқ бўлишлари  
билан душман устидан ғолиб бўлган  
ва бўладилар.

Ушбу жангда насронийлар Чарльз Мартел бошчилигида ۱۴۰ минг лашкари билан Балат минтақасига келди. Кўриб турганимиздек, насронийлар мусулмонлардан саккиз баробар кўп эди. Икки тараф орасида уруш бошланди, тўққиз кун давом этган шиддатли жангда ғолиб томон ҳали номаълум эди. Ўнинчи кун юқорида ишора қилинган ходиса юз берди, яъни ғаниматлар сари орқага қайтган мусулмонлар мағлубиятга учради ва бошлиқлари Абдуррахмон Ғофикий шаҳид қилинди. Мусулмонларда катта йўқотиш бўлди. Баъзи ғарб манбаларида мусулмонлардан ۳۷۰

минг киши ўлдирилгани айтилади. Бу кўрсаткич жуда муболаға экани аниқ, чунки ўзи жангга кирган мусулмонлар сони ۛۛ минг эди, холос. Жангнинг ўнинчи куни мусулмонлар жанубга чекинди. Ўн биринчи кун насронийлар жангни давом эттирмоқчи бўлганларида мусул-монлар кўринмади, шунда насронийлар улар ташлаб кетган катта миқдордаги ғаниматларга эга бўлдилар. Шунга қарамай, Чарльз Мартел мусулмонларни таъқиб қилмади[ۛۛ].

Муаррих профессор Абдуррахмон Ҳажжий юқорида зикри ўтган ғаниматлар, араблар билан

барбарлар орасидаги ихтилофлар ҳақида-ги ғарб тарихшуносларининг фикрини рад қилиб, **шундай дейди:** “Ғаниматлар ҳақидаги ривоятлар асли бўлмаган афсонадир”**[59]**. У қуйидаги баҳсларни келтиради: “Ғарб ривоят-ларида келишича, мусулмон аскарлар ўрнатил-ган чодирларни ва ғаниматларни ташлаб кетишади**[60]**. Абдуррахмон Ғофикий ўлдирил-гандан кейин вазият кескинлашди ва мусулмонлар насронийларнинг кўзини шамғалат қилиш мақсадида чодирларини асл ҳолида, яъни ўрнатилган ҳолида ташлаб, ортга чекиндилар ва насронийлар

уларнинг жанг майдонини тарк қилганларидан эртаси куни тонгдагина хабар топадилар. Бу ходиса ғарб тарихшунослари даъво қилаётган мусулмонларнинг мағлубияти ва уларнинг сафида катта сондаги йўқотиш юз бермаганлигини кўрсатади. Балки мусулмонлар очик мағлубият юз бермасдан олдин жанг майдонини тарк қилганига ишора қилади. Европаликлар эса, бу жангни Европани асраб қолган катта тўсиқ бўлган, деб эътибор қила-дилар [\[71\]](#).

Шунингдек, мусулмонлар катта жанг бўлишини билган ҳолларида улкан ғанимат-ларни ўзлари билан

олиб юриши мантикқа тўғри келмайди. Биринчидан, улар катта ғани-матларни ўзлари билан кўтариб юрмасдан қўл остидаги шаҳарларда қолдириб кетганлари мантиқийдир. Иккинчидан, Балат жангидан олдин фатҳ қилинган минтақаларда табиий бойликлари бўлмаслиги билан бирга халқлари ҳам қашшоқ эди”[\[۶۲\]](#).[\[۶۳\]](#) Иқтибос тугади.

Лекин инсон инсонлигича қолади, бу умматга синов қилиб берилган хатарли фитна-ларнинг энг каттаси дунёдир. Андалусга, сўнгра Францияга Исломни олиб борган фотиҳлар ҳам ғаниматлар билан

фитналанган бўлишлари эҳтимоли йўқ эмас. Бу ўринда профессор Абдулҳалим Увайсининг фикрларини келтириб ўтишни мақсадга мувофиқ, деб биламан. У киши “Балат аш-шуҳадо” жангидаги мағлубиятнинг асосий сабабини ғаниматлар эканини таъкидлаб ўтади: «Тарихимиздаги ғаниматлар ҳодисаси ғаройиб бўлиб, зиммамизга юкланган дарс унданда каттароқдир. Илк мағлубиятимиз, яъни Уҳуд кунидаги мағлубият ғаниматлар сабабидан бўлди. Фатҳлардан кейинги мағлубият ҳам, яъни “Балат аш-шуҳадо” да ҳам ғаниматлар сабабли бўлди.



Ғаниматлар қиссаси тарихимиз-даги мағлубият қиссасидир. Илк жангда бошлиқ Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам эдилар. Ўқчи камончилар Расулуллоҳнинг амрларига хилоф қилиб, ғаниматлар ортидан кетиб қолиши оқибатида улкан тоғ (Уҳуд) мусулмон-ларнинг афзалларидан ۷۰ кишининг шаҳодатига гувоҳ бўлди. Бу ғаниматлар сабабли бўлганди, ҳа, ғаниматлар сабабли!

Охирги маъракада, яъни “Балат аш-шуҳадо” жангида Пиреней тоғларидан ошиб, Францияни фатҳ қилишга бел боғлаган ва Европанинг қалбигача кириб борган

мусулмон саркарда Абдуррахмон Ғофикий эди. Ғофикий тарихдаги ҳал қилувчи рол ўйнаган “**Балат аш-шуҳадо**” майдонида шахид бўлди. Шу билан мусулмонларнинг Европани фатҳ қилиш орзу-лари чиппакка чиқди ва шу тариқа уларнинг саҳифалари ёпилди. Бу ҳам айни сабаб — ғаниматлар сабабидан юзага келган эди”. [\[۶۴\]](#) Иқтибос тугади.

Оллоҳ таоло Карим Китобида марҳамат қилади: «Бас, ҳаргиз сизларни ҳаёти дунё алдаб қўймасин! Ва ҳаргиз сизларни Оллоҳ (**барча гуноҳларни кечиб**

юбораверади, деб) алдагувчи  
(шайтон) алдаб қўймасин!»[\[70\]](#).

Ўша кунларда мусулмонларни  
Андалус яримороли ва Франция  
ерларини эгаллаганлари  
мағрурлантириб қўйди ва дунё  
хусусида мусоба-қалашдилар. Улар  
ўшанда дунё билан синал-дилар.  
Имом Бухорий ва Муслим, Амр ибн  
Авф Ал-Ансорий разияллоҳу  
анҳудан ривоят қили-[шади](#):  
Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва  
саллам: «[Оллоҳга қасамки, мен](#)  
[сизлар учун фақирликдан](#)  
[қўрқмайман. Мен дунё сизга сиздан](#)  
[олдингиларга бўлганидек сероб](#)  
[бўлишидан, сиз ҳам улар унинг учун](#)

талашганларидек, талашиб  
кетишингиздан ва дунё уларни  
ҳалок қилганидек, сизни ҳам ҳалок  
қилишидан қўрқаман», дедилар[[۶۶](#)].

Мусулмонларга дунё эшиклари  
очишиб, олдинги умматлар каби  
дунё устида мусобақа-лашиб  
кетсалар, улар ҳам ҳалокатга  
учрашлари аниқ. Бу Оллоҳнинг  
халқлар устидан жорий қилган  
қонунидир.

«Бас, сиз ҳаргиз Оллоҳ суннати-  
қонунининг ўзгарганини кўрмассиз  
ва ҳаргиз Оллоҳ суннатининг  
айланганини кўрмас-сиз»[[۶۷](#)].

Хуллас калом, европаликлар бу жангнинг аҳамиятини баён қилишга жуда иштиёқманд бўлдилар.

**Улардан баъзилари:** «Агар бу жангда мусулмонлар ғолиб бўлганларида, ҳозир ғарб университетларида Қуръони Карим тиловат қилиниб, дарс қилинаётганига гувоҳ бўлардик!», дейишди[[۷۸](#)]. Яъни Европа мусулмонлар ҳукмига кирган бўларди, дейишди. Агар шундай бўлган-да улар учун ютуқ бўлар, ширк ва куфр ботқоғидан нурга чиққан, Ислом тамаддунидан баҳраманд бўлган бўлардилар. Шу тариқа ўрта асрлардаги

гумроҳликларидан тезроқ қутулган,  
Ислом ҳукм сурган вақтда  
Андалусдаги тараққиёт,  
ривожланиш, юксалиш уларга ҳам  
насиб қилган бўларди[[79](#)]. Лекин  
афсуслар бўлсинки, улар  
гумроҳликни саодат, залолатни  
нажот, сохталикини ҳақиқат, деб  
эътибор қилади-лар. **Яна баъзилари:**  
**«Бу жанг — буюк ғалаба ва**  
**Франция давлатининг мусулмонлар**  
**хатаридан халос бўлиши»,** деб  
таърифлайдилар[[70](#)].

Жанг майдонига қайтсак,  
мусулмонлар ортга чекинди, лекин  
насронийлар мусулмон-ларнинг  
жанг майдонини тарк қилганларини

эртаси кун тонгда билдилар. Улар  
мусулмонлар ортидан таъқиб  
қилмадилар, биринчидан,  
мусулмонлар анча узоқлашиб кетган  
бўлса, иккинчидан насронийлар  
уларнинг ортидан таъқиб қилишдан  
хайиқишди, чунки Андалус  
мусулмонлар ҳукмида эди. Шу  
сабабли насронийлар  
мусулмонлардан қолган ғанимат-  
ларга кифояландилар, холос.

Бундан кейинги ходисалар ҳақида  
келажак дарсларда баён қиламиз,  
иншаоллоҳ...

Валлоҳу таъала аъламу...

[۱] Ал-Мақаррий «Нафхут-тийб» (۱/۲۹۹) бетдаги волийлар кетма-кетлигига қаранг. Андалус волийлари мундарижа-сини ушбу Андалус фатҳи номли рисоламизнинг охирида келтирамиз, иншаоллоҳ.

[۲] Ал-Ҳажжий «Тарихул андалус» (۱۳۷-бет).

[۳] "Ахбару мажмуъа" (۲۸-бет), Ҳумайдий "Жазватул муктабис фи зикри вулатил андалус" (۷/۲۸۹, ۲۹۰), Ибн Изарий "Ал-баян ал-мағриб" (۲/۲۵), Ал-Мақаррий "Нафхут-тийб" (۱/۲۸۱).



[٤] "Ахбару мажмуъа" (٢٨-бет), Ибн Изарий "Ал-баян ал-мағриб" (٢/٢٥), Ал-Мақаррий "Нафхут-тийб" (١/٢٣٤, ٣/١٤).

[٥] "Ахбару мажмуъа" (٢٩-бет), Ибн Изарий "Ал-баян ал-мағриб" (٢/٢٥), Ал-Мақаррий "Нафхут-тийб" (٣/١٤).

[٦] Табарий "Тарихул умам вал-мулук" (٤/٥٧ - ٥٩), Заҳабий "Тарихул ислам" (٦/٣٨٢), Ибн Касир "Ал-бидаяту ван-нихоя" (٩/٢٠٠).

[٧] Табарий «Тарихул умам вал-мулук» (٤/٥٩), Ибн Касир «Ал-бидаяту ван-нихоя» (٩/٢١٧).

[<sup>۸</sup>] Хушаний «Қузоту қуртуба» (<sup>۹</sup>-бет) га қаранг.

[<sup>۹</sup>] Бақара: ۱۴۳.

[<sup>۱۰</sup>] Оли Имрон: ۱۰۴.

[<sup>۱۱</sup>] Оли Имрон: ۱۱۰.

[<sup>۱۲</sup>] Бухорий ривояти, «Жомиъул усул фи аҳадийси ар-расул» (<sup>۸/۵۰۷</sup>).

[<sup>۱۳</sup>] «Жомиъул усул» (<sup>۸/۱۹</sup>).

[<sup>۱۴</sup>] Ибн Даббағ "Маъалимул ийман" (<sup>۱/۱۹۱</sup>), Абу Бакр Абдуллоҳ "Риязун-нуфус" (<sup>۱/۶۹</sup>).

[۱۵] Ибн Даббағ "Маъалимул ийман" (۱/۲۰۳), Абу Бакр Абдуллоҳ "Риязун-нуфус" (۱/۷۰ - ۷۶).

[۱۶] Ал-Мақаррий "Нафхут-тийб" (۳/۵۶), "Ат-такмила" (۱/۲۱۵, рақам: ۵۷۳).

[۱۷] Абу Бакр Абдуллоҳ "Риязун-нуфус" (۱/۷۴), Ибн Даббағ "Маъалимул ийман" (۱/۲۱۳), Хумайдий "Жазватул муктабис" (۱/۱۰۸).

[۱۸] Абу Бакр Абдуллоҳ "Риязун-нуфус" (۱/۷۵), Ибн Даббағ "Маъалимул ийман" (۱/۲۰۲).

[۱۹] Абу Бакр Абдуллоҳ "Риязун-нуфус" (۱/۷۳), Ибн Даббағ "Маъалимул ийман" (۱/۲۰۹), Ал-Мақаррий "Нафхут-тийб" (۳/۹).

[۲۰] Ибнул Фарозий "Тариху уламаил-андалус" (۱/۱۲۳).

[۲۱] Ибн Даббағ "Маъалимул ийман" (۱/۱۸۴), Абу Бакр Абдуллоҳ "Риязун-нуфус" (۱/۶۶).

[۲۲] Ибн Даббағ "Маъалимул ийман" (۱/۲۱۵), Абу Бакр Абдуллоҳ "Риязун-нуфус" (۱/۷۶).

[۲۳] Ибн Даббағ "Маъалимул ийман" (۱/۱۹۸), Абу Бакр Абдуллоҳ "Риязун-нуфус" (۱/۷۲).

[۲۴] Ибн Даббағ "Маъалимул ийман" (۱/۱۸۰), Абу Бакр Абдуллоҳ "Риязун-нуфус" (۱/۶۴), Ал-Мақаррий "Нафхут-тийб" (۳/۹).

[۲۵] Ибн Даббағ "Маъалимул ийман" (۱/۲۱۳), Абу Бакр Абдуллоҳ "Риязун-нуфус" (۱/۷۳).

[۲۶] Ибн Изарий «Ал-баян ал-мағриб» (۲/۴۸), «Тобақот» (۸۴).

[۲۷] Ал-Ҳажжий «Тарихул андалус» (۱۵۲–۱۵۶-бет) га қаранг.

[۲۸] «Ахбару мажмуъа» (۲۳–۲۴-бет), Ибн Изарий «Ал-баян ал-мағриб» (۲/۲۶), Ал-Мақаррий «Нафхут-тийб» (۱/۲۳۵, ۳/۱۵), Заҳабий «Ал-иъбар»

(٤/٢٥٧), Хусайн Муънис «Фажрул Андалус» (٤٥٩-бет).

[٢٩] «Ахбару мажмуъа» (٢٤-бет), Химярий «Ровзул миътар» (١٥٦-бет).

[٣٠] «Сифатул андалус» (٢١٢-бет), «Ал-хулал ас-сундусия» (١/١٤٤).

[٣١] Ал-Мақаррий «Нафхут-тийб» (١/٤٨٢). Бир қарич тақрибан ٢٣ см, бир зироъ ярим метрга тенг. Муҳаммад Раввос Қолижий ва Ҳомид Содик Қанибий «Мўъжаму луғотил фуқаҳо» (١/٢٥٦, ٢/٤٨).

[٣٢] «Қуртуба хазиратул хилафа фил андалус» (١/٩٧), Хусайн Муънис

«Фажрул Андалус» (139-бет),  
Абдуллоҳ Анан «Давлатул ислам  
фил Андалус» (1/70).

[33] Ал-Мақаррий "Нафхут-тийб" (3/10), Ибн Холдун "Тариху ибн холдун" (4/118), Dom Vissitte: ibid; (I. p. 781 & 784). Ибн Изарий "Ал-баян ал-мағриб" (2/20) да Торсуна минтақаси деб хабар берган, лекин бу хатодир. Чунки Торсуна минтақаси Андалуснинг шимоли-шарқидаги амалиётлар-га киради. Ҳолбуки, Самх Хавлоний Франциядаги Тулуз минтақасидаги амалиётлар чоғида шахид бўлади. Абдуллоҳ Анан "Давлатул ислам фил Андалус" (1/76) га қаранг.

[۳۴] Ал-Аздий "Тарихул улама вар-  
руввати лилилми бил андалус"  
(۱/۳۸۶), Ибнул Асир "Ал-камил фит-  
тарих" (۴/۳۷۷, ۵/۱۲۰), Ибн Изарий  
"Ал-баян ал-муғриб" (۲/۲۷, ۳/۱۶),  
Заҳабий "Тарихул ислам" (۷/۲۰۹).

[۳۵] Абдуллоҳ Анан "Давлатул  
ислам фил Андалус" (۱/۸۲).

[۳۶] Ибн Изарий "Ал-баян ал-  
муғриб" (۲/۲۷), Ал-Мақаррий  
"Нафхут-тийб" (۱/۲۳۵).

[۳۷] Аз-Зириклий "Ал-аълам" (۵/۹۱),  
Абдуллоҳ Анан "Давлатул ислам  
фил Андалус" (۱/۸۲). Анбаса ибн  
Суҳаймнинг юришлари ҳақида  
кенгроқ маълумотларни олмоқчи



бўлганлар Шакиб Арслон  
 "Ғазавотул араб фи франса ва  
 сувайсира ва ийтоля ва жазоирил  
 баҳрил мутавоссит" (۷۳–۸۶), Ҳусайн  
 Муънис "Фажрул Андалус" (۲۱۰–  
 ۲۱۵-бет)га қаранг.

[۳۸] Ибнул Асир "Ал-камил фит-  
 тарих" (۴/۳۷۷), Ал-Мақаррий  
 "Нафхут-тийб" (۱/۲۳۵, ۳/۱۶), Ибн  
 Изарий "Ал-баян ал-муғриб" (۲/۲۷),  
 Ҳумайдий "Жазватул муктабис"  
 (۶/۳۱۹).

[۳۹] Шакиб Арслон "Ғазавотул  
 араб" (۸۶–۸۷).

[[٤٠](#)] Ал-Аздий «Тарихул улама вар-  
рувват» (١/٢٩٨), Аз-Зириклий «Ал-  
аълам» (٣/٢١٢).

[[٤١](#)] Заҳабий «Тарихул ислам»  
(٧/٤١٤).

[[٤٢](#)] Хумайдий «Жазватул  
муқтабис» (٧/٢٧٤, ٢٧٥).

[[٤٣](#)] Хумайдий «Жазватул  
муқтабис» (٧/٢٧٣, ٢٧٥), Ал-  
Мақаррий «Нафхут-тийб» (٣/١٥).

[[٤٤](#)] Фр. Poitiers.

[[٤٥](#)] Сиржоний «Қиссатул-Андалус»  
(٩٧-бет).

[[٤٦](#)] Хусайн Муънис «Фажрул Андалус» ([٢٢٧](#)-бет).

[[٤٧](#)] Ал-Мақаррий «Нафхут-тийб» ([٣/١٥](#)) Ибн Хаййондан нақл қилган.

[[٤٨](#)] Ал-Мақаррий «Нафхут-тийб» ([٣/١٦](#)) Ибн Башкувалдан нақл қилган.

[[٤٩](#)] Ал-Мақаррий «Нафхут-тийб» ([١/٢٣٦](#)) Ибн Холдундан нақл қилган, ([٣/١٦](#)) Ибн Хаййондан нақл қилган, Ибн Изарий «Ал-баян ал-муғриб» ([١/٥١](#)).

[[٥٠](#)] Ал-Ҳажжий «Тарихул андалус» ([١٩٣](#)-бет). Histoire de l'Espagne

Musulmane, I, ٦٢ (Sp.tr., IV, ٣٧) га қаранг.

[٥١] Ал-Ҳажжий «Тарихул андалус» (١٩٤-бет).

[٥٢] Muslim colonies, Reinaud, ٤٩ н., ٥٠ (Тариху ғазавот, ١١٨, ١٣١).

[٥٣] Muslim colonies, ٥١ (Тариху ғазавот, ١٣١).

[٥٤] Histoire, I, ٦١–٦٢ (Sp.tr., IV, ٣٧).

[٥٥] Ҳусайн Муънис «Фажрул Андалус» (٢٢٧-бет).

[٥٦] Сиржоний «Қиссатул-Андалус» (٩٩-бет).

[[٥٧](#)] Тавба: ٢٥.

[[٥٨](#)] Хусайн Муънис «Фажрул Андалус» (٢٢٩-бет).

[[٥٩](#)] Ал-Ҳажжий «Тарихул андалус» (١٩٧-бет).

[[٦٠](#)] Muslim colonies, ٥٢ (Тариху ғазавот, ١٣٢).

[[٦١](#)] Ал-Ҳажжий «Тарихул андалус» (١٩٨-бет).

[[٦٢](#)] «Ал-авамил ас-сукийя вал-таъбавийя» (٥/١٢٥).

[[٦٣](#)] Ал-Ҳажжий «Тарихул андалус» (١٩٨-бет).

[٦٤] Абдулҳалим Увайс «Диросату лисукути саласийна давлатин исламийятин» (٧, ٨-бет).

[٦٥] Фотир: ٥.

[٦٦] Бухорий (٣٧٣٩, ٥٩٧٤) ва Муслим (٥٢٦٦) ривоятлари.

[٦٧] Фотир: ٤٣.

[٦٨] The decline and fall of the Roman empire, Gibbon, III, ٢٢٣.

[٦٩] «Ал-ҳазаротул исламия фил-андалус» (٢٥).

[٧٠] «Тариху Уврубба» (١/٧٨).